

Mikes Melánia

A TÖBBNYELVŰSÉG JUGOSZLÁV MODELLJE*

A többnyelvűség jugoszláv modelljében kifejezésre jut nemzetiségi politikánk, s a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának érvényesítése. Ez a modell olyan elveken alapul, amelyek szemben állnak a nemzetek közti megkülönböztetés minden formájával és mindazzal, amit „a valóságos nemzeti egyenjogúság és a nemzet-egyéniség iránti értetlenség”-nek nevezünk (Kardelj, 67). Ezért nem is kell külön hangsúlyoznunk, hogy a többnyelvűség jugoszláv modellje a fajelmélet ellen irányul és magáévá teszi az Egyesült Nemzetek nyilatkozatának a nemzeti megkülönböztetés felszámolásáról szóló elveit, ugyanis maga ez a modell is a fajelmélet elleni elveken alapul, s így a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának elismerése és a többségi-kisebbségi viszonyok felszámolása alapján lehetővé teszi a nemzeti kultúrák fejlesztését, s érvényre juttatja a közösségi szellemet, ami feltétele a nemzeti partikularizmus és az állami unitarizmus felszámolásának.

1.

A többnyelvűség jugoszláv modellje nyelvészológiai vizsgálódásaink fogalmi körében új elnevezés. Ezért szükség van arra, hogy fogalmilag meghatározzam ezt a terminust és megindokoljam ennek az elnevezésnek a használatát.

A *modell* szót esetünkben nem úgy kell értenünk mint a többnyelvűség problémáinak megoldására alkalmas receptet. Ezt az elnevezést előadásomban heurisztikus értelemben használom, azzal a megindokolással, hogy a többnyelvűség jugoszláv modelljének a következők a jellegzetességei:

- megvan az elméleti alapja: a nemzetek közötti és a nyelv és társadalom közötti viszonyok marxista szemlélete;
- megvannak az eszközei tapasztalatainak igazolására: alkotmányos és törvényes rendelkezések, s a társadalmi-politikai szervezetek különféle határozatai;

Elhangzott a NYELV ÉS FAJELMELET c. nemzetközi szemináriumon Sarajevo 1976. 8. 12—16.

— megvannak a konkrét formái a társadalmi gyakorlatban: olyan intézmények, amelyek az elméleti tételeket átültetik a társadalmi gyakorlatba, nemkülönben olyanok is, amelyek közvetlenül juttatják érvényre a két- illetve többnyelvűséget.

Meg kell említenünk még, hogy a többnyelvűség jugoszláv modellje nem statikus, hanem dinamikus jelenség, s az elmélet és a gyakorlat dialektikus kapcsolatán alapul, ezért nem tekinthetjük a társadalmi gyakorlat kódexének.

A többnyelvűség jugoszláv modellje a nemzetek történelmi adottságainak, kulturális hagyományainak, a demográfiai tényezőknek, a többnyelvűséget megvalósító régió társadalmi és gazdasági fejlettségének, továbbá a nyelvek és a kultúrák egymásközötti kapcsolatának megfelelően, többféle lehetőséget nyújt a nemzetek és nemzetiségek nyelvi és kulturális egyenjogúságának érvényesítésére. A többnyelvűség jugoszláv modelljének változatossága diakrónikus vetületében magába foglalja a Balkán-félszigeten élő nemzetek kulturális és politikai történetének sajátosságait és azoknak Közép-Európa nemzeteivel való, ha nem is mindig szoros, de állandó kapcsolatát. Szinkrón vetületében ez a sokrétűség ugyanakkor azt mutatja, hogy a Jugoszlávia központi részétől távoleső területeken élő nemzetek és nemzetiségek nyelvei között gyakoribb a kapcsolat, mint Jugoszlávia központi részében. A társadalmi és gazdasági rétegződés azonban észak-dél irányban terjed. Így a két-, illetve többnyelvű zónák és a társadalmi-gazdasági rétegek keresztezik egymást.

Ami a nyelvek közötti eltérést illeti, nagy általánosságban megállapíthatjuk, hogy tipológiailag rendkívül különböző nyelvek kapcsolatáról van szó: agglutináló és flektáló nyelvek közötti kapcsolatáról, mint például a magyar—szerbhorvát, török—szerbhorvát, török—macedón és szlovén—magyar kétnyelvűség; tipológiailag hasonló nyelvek közötti kapcsolatáról: nem-szláv indoeurópai nyelvek és szláv nyelvek közötti kapcsolatáról, mint például a román—szerbhorvát, albán—szerbhorvát, olasz—szerbhorvát és olasz—szlovén kétnyelvűség; és végül egymáshoz közelálló szláv nyelvek közötti kapcsolatáról, mint például a szlovák—szerbhorvát, bolgár—szerbhorvát, ruszin—szerbhorvát, szlovén—szerbhorvát és macedón—szerbhorvát kétnyelvűség.

A többnyelvűség jugoszláv modellje keretében az etnikai közösségek státusát illetően megkülönböztetjük a nemzetek és a nemzetiségek nyelvét.

Az az etnikai közösség, amelynek nemzeti státusa van, köztársaságban él, nyelve az illető köztársaság egyik hivatalos nyelve. Mivel ez a nyelv sokaknak anyanyelve, az adott köztársaságban bizonyos használati tekintélyt élvez a többi nemzet és nemzetiség nyelvével szemben.

Nemzetiségi nyelveken azoknak az etnikai közösségeknek a nyelvét értjük, amelyeknek anyaetnikuma más, általában Jugoszláviával szomszédos országban él. A nemzetiségek Jugoszlávia egyes részein őslakosok, s e területeken a nemzetiségek anyanyelvének a hivatalos nyelv státusa van (például a magyarok, a szlovákok, a románok és a ruszinok Vajdaságban és az albánok Koszovón).

2.

Az elméleti tételek, amelyeken a többnyelvűség jugoszláv modellje alapul, figyelembe veszik az összekötő és elválasztó folyamatok dialektikáját a nemzetek közötti viszonyokban és a nyelv jelentőségét e folyamatokban; az általános és a különös dialektikus entitását a nyelv természetében, az egyed és az emberi közösség elidegeníthetetlen attributumát; valamint a nyelvek és a kultúrák kapcsolatainak szinkrón és diakrón szempontjait. Mindez megnyilvánul az intézményes többnyelvűség megvalósulási formáiban is és az egyedi kétnyelvűség fejlesztésében, ami az intézményes többnyelvűség megvalósulására irányul.

A nyelv szerepe a nemzetek közötti viszonyokra ható összekötő és elválasztó folyamatok dialektikus kapcsolatában nem korlátozódik csupán a kultúrára, hanem kiterjed a gazdasági, társadalmi és politikai élet területeire is. A nyelvnek e szerepe a nemzetek és nemzetiségek nyelvi egyenjogúságára irányuló törekvésünkből ered, amit alkotmányunk fektet le, s ami köztársasági és tartományi alkotmányos és törvényes rendelkezéseink egyik alaptétele. Ami a szabad nyelvhasználatot illeti, az egyenjogú nyelvhasználat magasabb szintet jelent, és megfelel a nemzetiségnek a nemzeti kisebbséghez viszonyított magasabb státusának. Hiszen nemcsak „politikai szabadságról”, hanem széleskörű jogok biztosításáról van szó, „amit a szocialista közösség meg tud teremteni és ami szükséges is, hogy a kisebbségek normális nemzeti életüket élhessék a jugoszláv népek közösségében” (Kardelj, 102). Az anyanyelv használata, ami minden ember nemzetiségének egyik alapvető tartozéka, e jogok érvényesítésében igen nagy jelentőségű.

A nemzetek közötti viszonyokban az összekötő és az elválasztó folyamatok nyelvi megnyilvánulásairól szólva, csak azokra a mozzanatokra térek ki, amelyek a többnyelvűség jugoszláv modelljében lényegesek. Ezért számos jelenséggel nem foglalkozom (genocídium, pogrom, asszimiláció, etnikai és faji megkülönböztetés, pluralizmus és szegregáció — Klinar, 133), hanem igyekszem megjelölni a nyelv jelentőségét a kulturális pluralizmusban és a funkcionális integráltságban.

A kulturális pluralizmusban az összekötő és elválasztó tényezők között egyensúly van, s ezáltal lehetővé válik az egyazon területen élő etnikai közösségek közötti békés együttélés. Noha a kulturális pluralizmus kialakulási folyamatában elválasztó tényezők is hatnak, amelyek a nemzeti kultúra, hagyományok, szokások, nyelv megőrzésére irányulnak, a kulturális pluralizmus eszmei, politikai és intézményesített tényezői az összekötő tényezők hatását váltják ki, amelyek folytán az etnikai közösségek közelebb kerülnek egymáshoz és magasabb fejlettségi fokom kialakul közöttük a közösség. Az összekötő tényezők mindenekelőtt a türelmesség, a demokrácia, a közös intézmények megszervezése (például a különböző nemzetiségű gyermekek és fiatalok együttes nevelése stb.). Az összekötő és az elválasztó tényezők között nem lehet meg az egyensúly ott, ahol még nem szüntették meg a többségi-kisebbségi viszonyokat. Az etnikai közösség kisebbségi státusa gátolja a kulturális pluralizmus összekötő tényezőinek hatását (Klinar, 151). A mi viszonyaink között, ahol nincsenek kisebbségek, a kulturális pluraliz-

mus „lehetővé teszi, hogy a sokrétűség mellett létrejöjjön a funkcionális egységesülés” (Klinar, 189).

Ha meg akarjuk jelölni a nyelv szerepét Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi egyenjogúságának érvényesítésében — ez pedig beépült a többnyelvűség jugoszláv modelljébe is —, akkor különbséget kell tennünk a kulturális és a funkcionális egységesülés között. „A termelőerők, a tudomány és a kommunikációs eszközök mai fejlettségi fokán a kulturális egységesülés sokkal szélesebb körű, mint valaha. Az ilyen folyamatok előtt senki sem zárhatja le a nemzeti, köztársasági vagy országhatárokat, mert ha az ország nem, akkor ezek az erők nyitnák meg a határokat... A kulturális egységesülés, illetve a kulturális kölcsönhatás nemcsak a hat jugoszláv köztársaság között létezik. Sokkal jelentősebb a Jugoszláviában élő nemzetek kulturális életének kapcsolata a világ kulturális fejlődésével” (Kardelj, 75).

A nyelvi pluralizmus nem áll ellentétben a demokratikus világméretű kulturális egységesülés folyamatával, sőt meggyorsítja a társadalmi és gazdasági téren érvényesülő funkcionális egységesülést. Ennek az integrációnak általános jellegzetességein kívül megvannak a sajátosságai is, amelyek öngazgatású társadalmi rendszerünkben erednek. „A társadalmi életben, s különösen a gazdasági viszonyokban jelentkező progresszív egységesülési folyamat nem Jugoszlávia vagy a jugoszláv etnikai közösségek struktúrájából eredő, hanem a világ haladó nemzeteinek viszonyaira jellemző sajátosság. Megjegyezzük azonban, hogy a társadalmi viszonyoktól függenek a folyamat formái. A szocialista, öngazgató társadalomban, amelytől idegenek az imperialista és egyeduralmi törekvések és a nacionalista önzés, ezeknek a folyamatoknak magukból a társadalmi és gazdasági viszonyokból és a politikai rendszerből kell eredniök és ösztönözö erejüket meríteniök. Ez a rendszer ezeken a gazdasági viszonyokon, s a dolgozók demokratikus öngazgatásán alapul” (Kardelj, 92).

A kulturális pluralizmus és a funkcionális integrálódás e folyamatába illeszkedik be a mi többnyelvűségi modellünk is. Az anyanyelv és a környezetnyelv szerepe és jelentősége is összhangban van ezekkel a folyamatokkal. A kulturális pluralizmus fejlesztése egész sor olyan intézmény létrehozását teszi szükségessé, amelyekben az anyanyelv és az anyanyelvi kultúra ápolásának elsődleges szerepe van, a funkcionális integráció pedig megköveteli a környezetnyelv (intézmények és jogi instrumentumokban is kifejezett) előfeltételeinek megteremtését. Az előfeltételek intézményes megteremtése különösen akkor fontos, amikor a környezetnyelv a nemzetiségek nyelve. A nemzetek nyelve ugyanis annak ellenére, hogy a társadalmi és jogi normák értelmében egyenlő a nemzetiségek nyelvével, mégis, mivel nagyobb számú népesség használja anyanyelvként, előnyösebb helyzetben van. Ehhez még hozzájárul az a körülmény is, hogy pluralisztikus nyelvi modellünk olyan területeken épül ki, ahol még mindig jelen vannak az elmúlt idők beolvasztási törekvéseinek következményei. A nemzetiségek nyelvhasználatának, mint a környezetnyelvről való különleges gondoskodásnak követelménye összhangban van az Egyesült Nemzetek határozatával (harmadik pont, 2. szakasz), amely a faji megkülönböztetés minden for-

májának felszámolására irányul, s amely az adott körülmények között rendelkezések meghozatalát sugallja az etnikai közösségek jogainak védelme céljából. Társadalmi-politikai közösségeink (a köztársaságok, a tantományok és a községek) törvényrendeleteikkel és jogszabályaikkal pontosan előíranyozzák, hogy hol, mikor és hogyan kell használni a nemzetiségek nyelvét hivatalos nyelvként, s előíranyozzák e rendelkezések be nem tartásának a szankcióit.

3.

A nemzetek és nemzetiségek nyelvhasználati egyenjogúságának valóraváltása a kulturális pluralizmus és a funkcionális integráció fejlesztése útján bonyolult folyamat. E folyamatban a nyelv nem csak a kommunikáció és a kulturális hagyományok eszközeinek szerepét tölti be, hanem az ilyen többnyelvűségi modellben a kultúrák és a nyelvek kölcsönös megismerése útján lehetővé válik azoknak az előítéleteknek a megszüntetése is, amelyek egyes nyelvek értékelésével kapcsolatban alakultak ki. „Némely etnikai közösség nyelvével kapcsolatos ítéletalkotás gyakran sovíniszta szándékú, és alkalmas pillanatban részbeni igazolásul szolgálhat a hódító háborúk indítására. Így a fasizmus idején a kigondolt nyelvi felsőbbtség a proklamált faji felsőbbrendűség egyik eleme volt, s így a flektáló nyelvstruktúrát az »árja« tisztaságmeghatározás egyik összetevőjének tekintették” (Bugarski, 188).

Egyes nyelvek vagy nyelvtípusok felsőbb- vagy alsóbbrendűségéről alkotott előítéleteket nemcsak a laikusok, hanem a nyelvészek és az antropológusok is terjesztik. Az ilyen értékelésekről, amelyek rendszerint nyelven kívüli tényezőkön alapulnak — ide tartoznak az előzőkben említett ítéletek is — a mai nyelvészet már nem vitatkozik. A nyelvi rendszeren belüli értékelés azonban újból időszerűvé vált az antropológiai nyelvészek körében (Bugarski, 207). Az ilyen irányú vizsgálódások rendszerint nem azt állapítják meg, hogy valamely nyelv alsóbb- vagy felsőbbrendű, de e kérdés jelentőségének eltűlése a megállapítások téves leegyszerűsítésével fenyeget, különösen akkor, amikor az eredményekkel a szélesebb rétegek is megismerkednek, s felületesen értelmezik.

A mi többnyelvűségű modellünk elméleti feltevéseinek kiindulópontja az a tézis, hogy az általános és a különleges, a közös és a különböző állandóan jelen vannak a nyelvben mint jelenségben. A nyelv dialektikus szemlélete nem fogadja el az egyes nyelvek alsóbb-, illetve felsőbbrendűségi szempontból való értékelését, sem pedig Sapir tézisének egyszerűsített értelmezését. Sapir szerint: „Minden nyelv úgy alakult, hogy teljes egészében megfelel egy nyelv összes tényleges vagy lehetséges szimbolikus és kifejező képessége iránt támasztott követelménynek. E képesség formális része a nyelvek titkai közé tartozik” (Bugarski, 190).

A mi társadalmi gyakorlatunkban alkalmazott többnyelvűség lehetővé teszi Sapir tézisének igazolását és helyes értelmezését és tapasztalataival hozzájárul a nyelvelmélet gazdagításához. Nem kell azonban

megfelelkezünk arról sem, hogy a nyelvtudomány jelentős mértékben serkenti a többnyelvűségű modell fejlődését. A nyelvelmélet és a többnyelvűség gyakorlata közötti kölcsönhatás folytán mind tarthatatlannabbá válik a nyelvvel és a társadalommal kapcsolatos tudománytalan fajelmélet, amely a nyelvek és a nyelvtípusok alsóbb-, illetve felsőbbrendűségét hirdeti.

4.

A többnyelvűség jugoszláv modellje azon a feltevésen alapul, hogy az intézményes többnyelvűség csak az egyéni kétnyelvűség fejlesztése útján érhető el. Elfogadhatatlan számunkra az a felfogás, amely szerint az intézményes kétnyelvűség a kisebbségben levő etnikum számára létfontosságú, a kisebbségben levő etnikum nyelvének elsajátítása viszont a többségben levő etnikum számára jóakarattal kérdése. A kétirányú egyéni kétnyelvűség fejlesztése a mi modellünkben szoros kapcsolatban áll a dolgozók és a polgárok öngazgatói jogainak érvényesítésével.

Az egyéni kétnyelvűség és az intézményes többnyelvűség közötti kölcsönösség legjobban oktatási és nevelési rendszerünkben tükröződik. Az egyéni kétnyelvűség lényege abban van, hogy az egyén az oktatási és nevelési rendszer segítségével anyanyelvén, illetve a környezet nyelvein vagy pedig mindkét nyelven bekapcsolódjon a társadalmi folyamatokba.

A többnyelvűség jugoszláv modellje szerint a különböző nemzeti-ségi gyermekek és fiatalok elkülönített oktatása és nevelése nincs összhangban a szocialista társadalom célkitűzéseivel. Lenin a következőket mondta: „... a marxisták erélyesen elítélik az un. kulturális-nemzeti autonómiát, illetve az iskolaügy áthelyezését az állam illetékességéből egyes nemzetiségek illetékességébe.”

Mivel a különböző nemzetiségű gyermekek és fiatalok közös oktatása és nevelése különböző feltételek közt történik, az egyéni kétnyelvűség fejlesztésének körülményei sem azonosak. Így például a Szlovén SZK-ban a közös oktatás és nevelés a Murántúl magyar-szlovén területein az általános iskola ötödik osztályáig két nyelven folyik, ezután pedig némely tantárgyat az egyik, némely tantárgyat a másik nyelven tanítanak. Az egyéni kétnyelvűség fejlesztése Vajdaság és Koszovo SZAT-okban pedig úgy történik, hogy a környezetnyelv szabadon választható iskolai tantárgy.

A különböző nemzetiségű gyermekek és fiatalok együttes oktatásán és nevelésén nem azt értjük, hogy a különböző nemzetiségű gyermekek és fiatalok együtt vesznek részt magában az oktatási folyamatban, de nem is zárjuk ki ennek a lehetőségét. A nemzetiségi szempontból heterogén oktatási csoportok, illetve osztályok megalakítása mellett vagy ellen való állásfoglalás alkalmával kifejezésre jutnak azok a törekvések, hogy fölhasználjuk a gyermekek beszédével és a kétnyelvűség természetével kapcsolatos tapasztalatainkat. Elsősorban figyelembe kell venni a kétnyelvű társadalmi környezet összetételét, a csoportot, illetve osztályt alkotó egyének kétnyelvűségének szintjét, a gyermekek

életkorát és a két nyelv szerkezetének érintkezéséből eredő pedagógiai következményeket.

A különböző nemzetiségű gyermekek és fiatalok együttes nevelésén olyan oktatási és nevelési folyamatot értünk, amely pedagógiai intézményekben két vagy több nyelven történik. A Szlovén SZK-ban a magyarok és a szlovének egyazon csoportban vannak, míg Vajdaságban a különféle nemzetiségű gyermekek párhuzamos osztályokba járnak egyazon váltásban. A vajdasági gyakorlat egyik jellegzetessége, hogy az új ismeretek elsajátítása anyanyelven történik, a környezetnyelvet pedig a különböző nemzetiségű gyermekek szervezeten vagy szabad tevékenység formájában, illetve egymásközötti kapcsolatuk révén sajátítják el, amelyre megvannak a megfelelő körülmények, pl. együttes osztályközösségek, közös akciók szervezése, iskolai rendezvények stb.

Az idegen nyelvről alkotott negatív értékítélet csökkenti a környezetnyelv elsajátítása iránt motiváltságot, különösen akkor, ha az idegen nyelv struktúrája sokban eltér az anyanyelv struktúrájától. Az ilyen előítélet a leggyakoribb a felnőtteknél, akiknek tudatosan kell erőfeszítéseket tenniük a nem-anyanyelv elsajátításáért. A gyermekeknél ez az előítélet kevésbé érezhető, s szinte jelentéktelen olyan esetekben, amikor a gyermekek más nemzetiségű társaikkal való érintkezésük alkalmával sajátítják el a környezetnyelvet. Ez különösen az iskoláskor előtti korban levő gyermekekre vonatkozik.

A mai pszicholingvisztikában az a vélemény terjedt el, hogy az iskola előtti kor a legalkalmasabb a beszéd kifejlesztésére általában, és különösen az idegen nyelv elsajátítására, mind a nyelvi kompetencia, beszédképesség elsajátítása és fejlesztése, mind pedig a gondolkodás terén jelentkező következmények szempontjából. E tényeknek megfelelően többnyelvűségi modellünk egyik alapelve az, hogy az egyéni kétnyelvűség fejlesztését az iskola előtti korban kell elkezdni.

5.

Az egyéni kétnyelvűség fejlesztéséről beszélve a kétnyelvűsége az egyéni beszédképességet érttem. Ha a kétnyelvűség egy egész embercsoport vagy társadalmi közösség jellegzetességével válik, akkor a kétnyelvűségről, mint társadalmi kategóriáról beszélünk. Ebben az esetben nemcsak beszédképességről van szó, hanem diglossziáról is. Ezzel a fogalommal azt a jelenséget jelöljük, amikor a különböző nyelvek vagy egy nyelv különböző változatai más-más társadalmi funkciót töltenek be. (Fishman, 106).

Felmerül a kérdés: a többnyelvűség jugoszláv modellje megenyedi-e a diglosszia és a kétnyelvűség együttes jelenlétét, s ha igen, milyen feltételek mellett, továbbá van-e lehetőség bizonyos folyamatok kifejlődésére vagy megszüntetésére, amelyek a kétnyelvű társadalomban a nyelv és a társadalmi viszonyokból adódnak?

Mielőtt megkísérelünk választ adni erre a kérdésre, meg kell vizsgálnunk, hogy az említett jelenségek között milyen kölcsönhatás lehetséges.

A soknemzetiségű közösségekben élő etnikai csoportok esetében megtörténhet, hogy a kétnyelvűség olyan esetben, amikor ezek az etnikai csoportok létszámuk tekintetében kisebbségben vannak, megindítja azt a folyamatot, amelynek során nyelvüket felcserélik a többségben levő etnikum nyelvével. Ez a folyamat azonban csak akkor jön létre, ha a többi szociolingvisztikai tényező is elősegíti. A nyelvcsereét mindenképpen kiváltó tényezők közé tartozik:

1. a nyelv és az írás nem egyenjogú használata,
2. a többségben levő etnikum nagyobb társadalmi és gazdasági tekintélye a kisebbségben levő etnikummal szemben.

A többi tényező:

3. írástudatlanság,
4. a többség nyelvének funkcionális tekintélye a kisebbség nyelve felett, valamint mindazok a tényezők, amelyek a többségi és a kisebbségi etnikum történelmi, kulturális, demográfiai és földrajzi viszonyából erednek, csak abban az esetben tudják éreztetni hatásukat, ha a soknemzetiségű közösségben alkalmazott többnyelvűségi modell ezt lehetővé teszi.

A többnyelvűség jugoszláv modellje, amelynek az elvei az etnikai megkülönböztetés ellen irányulnak, és amely a szocialista öngazgatási társadalmi viszonyok között jön létre, az első két tényezőt kizárja. A dolgozó ugyanis, aki megteremti az anyagi javakat, rendelkezik e javakkal, s ennek alapján érvényesíti egyenjogúságát a társadalmi életben. Többnyelvűségi modellünk az egyéni kétnyelvűség fejlesztésére irányuló politikájával kötelezi a nemzeteket és nemzetiségeket nyelvi és írási egyenjogúságuk érvényesítésére, s ezáltal kizárja a többi tényező hatását, amelyek más körülmények között a kisebbség nyelvének a többség nyelvével való felcserélését eredményeznék.

Ezt a megállapítást a diglosszia típusainak megvilágításával magyarázom, amelyek az általam első, illetve második csoportba sorolt tényezők jelenlététől függően különböznek.

Az 1. és a 2. tényező hatása az etnikai közösségen belüli diglossziát váltja ki, így például az anyanyelv használatát a leszűkített témakörű kötetlen beszélgetés alkalmával az etnikai közösségen belüli mikrostruktúrában, s a környezetnyelv használatát a többi beszédhelyzetben.

A 3. és a 4. tényező az etnikai közösségek közötti diglossziát váltja ki, így például az anyanyelv használatát minden beszédhelyzetben a közös etnikai csoport tagjai között és a környezetnyelv használatát a másik etnikai csoport tagjaival való beszédhelyzetben.

A többnyelvűségi modellünk a kulturális pluralizmus fejlesztése keretében oly mértékben teszi lehetővé a nemzetiségek anyanyelvének művelését, hogy azok bármely struktúrában, minden beszédhelyzetben és minden szinten használni tudják anyanyelvüket.

A környezetnyelv használata a másik etnikai közösség tagjaival

való érintkezés alkalmával különböző fokon jelentkeznek más-más többnyelvű környezetben. A nemzetiségek különböző környezetben különbözőképpen viszonyulnak a nyelv megválasztásához a nemzetek nyelvén beszélőkkel való érintkezés alkalmával. Az a kérdés, hogy a nyelv megválasztása a nemzeti tudattól, a nemzetiség, illetve a nemzet kétnyelvűségének szintjétől függ-e vagy más tényezőktől, nyelvészeti vizsgálatunk egyik tárgya. E vizsgálatok eredményei gyakorlati segítséget nyújthatnak többnyelvűségi modellünk további tökéletesítésében és fejlesztésében.

* * *

Már a bevezetőben említettem, hogy nem kell külön hangsúlyoznunk a többnyelvűség jugoszláv modelljének a fajelmélet elleni törekvését, mert maga a modell ilyen törekvéseken alapul. Most mégis összegezném többnyelvűségi modellünknek azokat a sajátosságait, amelyek legjobban tükrözik a faji megkülönböztetés ellenes jellegét.

Többnyelvűségi modellünk ellentmond mindazoknak az elméleti feltevéseknek, amelyek a nemzetek és nemzetiségek nyelvi felsőbb-, illetve alsóbbrendűségét bizonyító értékítéletet rejtik magukban, s ezáltal megakadályozza a nemzetek és nemzetiségek kulturális hagyományainak és kulturális értékeinek hátrányos megkülönböztetését.

Többnyelvűségi modellünk elfogadja a korszerű pszicholingvisztika megállapítását, hogy alaptalan és tudománytalan az a feltevés, amely szerint a kétnyelvűség a személyiség széteséséhez, s az egyén és a társadalom számára más káros következményekhez vezet. Ezeket a feltevéseket a nacionalista beállítottságú társadalmi rendszerekben készségesen elfogadták, mert jó ürügyet jelentettek a kétnyelvűek és az egy nyelvűek megkülönböztetésére, ahol a kétnyelvűek többnyire nemzeti kisebbségek voltak.

Különösen fontos az, hogy többnyelvűségi modellünket a nemzetek és nemzetiségek kulturális és nyelvi egyenjogúságának érvényesítésében felhasználjuk, s e modell serkentőleg hat a nemzetek és nemzetiségek nyelvi érintkezésén át érvényesülő egyenjogúság megvalósulására.

Többnyelvűségi modellünk széleskörű és szerteágazó alkalmazása lehetővé teszi az elméleti feltevések ellenőrzését és módosítását. Önigazgatási rendszerünk pedig lehetővé teszi, hogy gyorsan, idejekorán felfedjük a mulasztásokat, amelyek többnyelvű környezetünkben a nyelvi diszkriminációhoz vezetnének.

IRODALOM

- Bugarski, Ranko*: Jezik i lingvistika, Beograd, 1972.
Fishman, Joshua: Soziologie der Sprache, München, 1975.
Jezik u društvenoj sredini (Zbornik radova sa Konferencije „Jezik i društvo”), Novi Sad, 1976.
Kardelj, Edvard: Nacija i međunacionalni odnosi, Beograd, 1975.
Klinar, Peter: Međunarodne migracije, Maribor, 1976.
Marks, Engels, Lenjin: O jeziku, Beograd, 1970.

REZIME

JUGOSLOVENSKI MODEL VIŠEJEZIČNOSTI

U ovom radu, koji je pročitán na Međunarodnom seminaru „Jezik i rasizam“ (Sarajevo, 12—16. VIII 1976.), ukazuje se pre svega na one karakteristike našeg modela višejezičnosti u kojima se najbolje ispoljava njegov antidiskriminacijski karakter.

Pre svega, naš model odbacuje sve teorijske postavke koje bi mogle implicirati vrednosne sudove u smislu inferiornosti ili superiornosti jezika pojedinih naroda ili narodnosti, pa tako sprečava pojavu diskriminacije između kulturnih tekovina na raznim jezicima i između kulturnih vrednosti čiji su nosioci pripadnici raznih naroda i narodnosti.

Naš model višejezičnosti prihvata savremene postavke u psiholingvistici, prema kojima su neosnovane i nenaučne tvrdnje da dvojezičnost dovodi do rascepa ličnosti i drugih štetnih posledica po jedinku i društvo.

Naročito je značajno da se naš model višejezičnosti primenjuje u funkciji obezbeđenja ravnopravnosti jezika i kultura naroda i narodnosti i da razvija i unapređuje one interakcije između jezika i društva u višejezičnim sredinama koje doprinose ostvarenju ovakve ravnopravnosti.

RESUMÉ

LE MODELE YUGOSLAVE DE MULTILINGUISME

Le modèle yougoslave de multilinguisme réflète la politique d'un pays socialiste basée sur l'autogestion. Il ouvre toutes les possibilités pour le développement du pluralisme culturel dans les conditions de l'égalité de droits des nations et des nationalités, c'est à dire dans les conditions où les ethnies minoritaires ont les mêmes droits linguistiques que les ethnies majoritaires.

Les traits principaux de ce modèle sont:

— Le modèle rejette tous les postulats théoriques qui pourraient impliquer les jugements de valeur en tant qu'il y aient des langues supérieures et des langues inférieures.

— Le modèle tient compte des résultats des recherches psycholinguistiques qui contestent les assertions sur les effets négatifs du bilinguisme.

— Le modèle s'effectue en fonction de la réalisation de l'égalité des langues et cultures des nations et nationalités en Yougoslavie.